

Noelie Rodriguez, Alan Ryave: *Systematic Self-Observation*

Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications 2002, XII + 66 s.

Tato útlá monografie je v pořadí čtyřicátou devátou publikací ediční řady *Qualitative Research Methods*. Autoři monografie vycházejí z toho, že „sebezpozorování je všední rys každodenní zkušenosti“ (s. 1) a jako takové může poskytnout vhled do utváření běžných jevů sociálního života. V publikaci je představen hlavně výzkum těchto jevů: říkání lží, sdělování tajemství, zdržování se komplimentů a závist vznikající při porovnávání se s někým druhým. Autoři explicitně navazují na E. Goffmana, symbolický interakcionismus, etnometodologii, konverzační analýzu; v seznamu literatury je zastoupeno nejvíce prací od H. Sackse.

Systematické sebezpozorování ruší podle autorů ostrou hranici mezi pozorujícím a pozorovaným. Pozorující i pozorovaný je táž osoba. Systematické sebezpozorování je vhodné k výzkumu „skrytých, prchavých a/nebo osobních zkušeností, jako jsou kognitivní procesy, emoce, motivy, utajené akce, opomenuté akce a společensky omezené aktivity“ (s. 3). Aplikace systematického sebezpozorování probíhá ve čtyřech fázích: 1. Výzkumník rekrutuje informanty, 2. instruuje je, co a jak mají pozorovat (sebezpozorování tedy neprovádí výzkumník!), 3. informanti pozorují zadaný jev, 4. informanti zaznamenávají to, co pozorovali. Systematické sebezpozorování je v publikaci představeno jako přísná metoda, generující validní a reliabilní data. Implementace, validita a reliabilita této metody je podrobně diskutována. Autoři také zasazují své pojetí systematického sebezpozorování do kontextu četných výzkumů pracujících s pozorováním sebe sama a zmiňují roli introspekce v díle některých filozofů (Husserl, Heidegger, Merleau-Ponty).

Čím může tato publikace zaujmout analytiku diskurzů? Důležité je především to, že publikace nabízí přístup k jevům, které by se manifestacemi diskurzů stát mohly, ale z různých

důvodů se jimi nestaly – jde o přístup k tomu, co nebylo (externě) verbalizováno, ať už ve formě promluv (a co tedy nelze fixovat např. diktafonem) nebo textů (o produkci textů však autoři publikace neuvažují). Jak říkají sami autoři, systematické sebezpozorování je vhodné právě k analýze „non-akcí“, respektive opomenutých akcí. V jejich publikaci takový jev velmi dobře reprezentuje zdržení se komplimentu. Jak známo, produkce a recepce komplimentů je jedním z propracovaných témat etnometodologické konverzační analýzy. Systematický výzkum zdržení se komplimentu je vítaným doplňkem analýzy realizovaných, tj. verbalizovaných komplimentů. Na specifickou distribuci akcí a „non-akcí“ poukazuje zase výzkum toho, jak se jedinec porovnává s někým druhým. Autoři ukazují, že sociální porovnávání je verbalizováno jen ve specifických případech a tam, kde je provázeno pocitem závisti, k jeho verbalizaci nedochází. Manifestace závisti je totiž sociálně neakceptovatelná. Z takových a podobných případů lze spolu s autory vyvodit, že jestliže analytik zůstává jen u toho, co se v interakci externě manifestuje (v podobě promluv či textů), uniká mu důležitá část sociální reality. V pojmosloví foucaultovskými inspirovaných diskurzivních analýz (např. N. Fairclougha) bychom mohli konstatovat, že systematické sebezpozorování poskytuje vhled do fungování „řádu diskurzu“, který kontroluje, co bude, nebo nebude řečeno.

Pomocí metody systematického sebezpozorování může analytik diskurzu získat přístup i k jevům, resp. k jejich různým dimenzím, které sice s manifestacemi diskurzů evidentně souvisejí, ale analytikové je nechávají z různých důvodů často stranou, např. právě pro jejich obtížnou přístupnost. V publikaci takový jev reprezentuje říkání lží. V tomto případě systematické sebezpozorování potvrdilo to, co už bylo naznačeno klasiky konverzační analýzy: lhaní v každodenním životě není ani tak záležitostí morálních vlastností jednotlivce (jeho selháním) jako spíš záležitostí normativně očekávaného průbě-

hu sociálních interakcí, který je orientován na podporu solidárnosti mezi aktéry; technicky řečeno, Ihaní je v mnoha případech výsledkem toho, že mluvčí poskytují preferované reakce na první členy párových sekvencí, jako je pozvání, nabídka, žádost.

Tato útlá publikace si nepochybně najde čtenáře mezi odborníky zajímajícími se o řadu jevů psychického a sociálního života, ať už jsou disciplinárně zakotveni v sociologii (obor obou autorů), psychologii, funkční lingvistice, nebo i jinde. Analytikům diskurzů nabízí publikace specifický přístup k sociální kontrole toho, co se říká, resp. neříká, tedy k fungování „řádu diskurzu“.

Jiří Nekvapil

Světlá Čmejrková, Ivana Svobodová (eds.):
Oratio et ratio

Praha, Ústav pro jazyk český AV ČR 2005,
347 s.

Podtitul knihy připomíná příležitost, při níž publikace vznikla: jde o „sborník k životnímu jubileu Jiřího Krause“. Kromě samotného jubilanta, profesora působícího na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, někdejšího ředitele Ústavu pro jazyk český AV ČR a především významného badatele v mnoha oblastech (kvantitativní stylistika, sociolingvistika, jazyková kultura, rétorika), jemuž je sborník věnován, však texty potěší i odborníky zabývající se analýzou diskurzu, sociology a analytiku médií.

Editorky shromáždily 34 příspěvků s rozsahem mezi dvěma až sedmnácti stranami a s různým stupněm akademické formálnosti. Studie, eseje a články jsou přehledně seřazeny podle příjmení autorů, jimiž jsou vesměs pracovníci ÚJČ AV ČR a přední odborníci z českých univerzit. Jejich práce pokrývají celou šíři jazyka, od fonetiky (Marie Krčmová) přes lexikologii (Ivana Svobodová) až po stylistiku (Marie Čechová), zastávají se u jazykové kultury (Světlá Čmejrková, Fran-

tišek Daneš) a dialektologie (Stanislava Kloferová), přesahují do odborné terminologie mediálních studií (Jaroslav Bartošek) i syntaxe (Josef Hrbáček) a analyzují rovněž aspekty dnešní kultury tak, jak se projevuje v recepci a produkci psaného i mluveného jazyka (Alena Macurová, Otakar Šoltys). Tematický rozsah zkoumaných materiálů je rovněž široký: od středověkých literárních památek (Alena Černá, Jana Pleskalová, Miloslava Vajdlová) a kázání, případně rétoriky církevních činitelů (Martin Havlík, Bohuslav Hoffmann, Naděžda Kvítková) po operu (Jana Hoffmannová, Jan Králík) aj. Metodologií užívanou při rozboru jazykového materiálu jsou analýzy kvantitativní (Eva Hošnová; Marie Těšitelová pak o dějinách kvantitativní analýzy u nás), kvalitativní (část. Zdeňka Hladká), včetně analýzy konverzační (Patricie Kubáčková). Většina materiálů je inspirována osobností, dílem a poznatky profesora Krause nebo se dotýká oblastí jeho zájmů profesních i osobních (opera, japonština).

Pro sociolingvistiku je zajímavý příspěvek Marie Čechové „Móda, nebo náказа v řeči?“. Autorka několika českých stylistik analyzuje módní klišé v současné češtině a pozastavuje se u lexému *záležitost*, na jehož problematičnost poukazyval již ve 20. a 30. letech např. Roman Jakobson. Čechová vyhledává konkrétní doklady tohoto slova „širokého rozsahu významu a malého obsahu“ (s. 68) v Českém národním korpusu, velmi obsáhlém elektronickém slovníku (nejen) synchronní češtiny.

S Českým národním korpusem pracuje i editorka Světlá Čmejrková v článku „Nechte jazyk svému osudu“, v němž se zamýšlí nad (ne)správností užívání přivlastňovacího zájmena *svůj*. Čmejrková se zaměřila na oblast jazykové správnosti a její uživatelské reflexe, stejně jako jeden z nejvýznamnějších českých (socio)lingvistů současnosti František Daneš ve své studii *Jazyková terapie a verbální hygiena*.

Tím, jak v sociálním výzkumu „ovlivňuje konkrétní osoba tazatele nejen formu, ale i obsah vyprávění“ (s. 220), se zabývá Patri-